

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I Історія становлення норми про звільнення від кримінальної відповідальності за державну зраду	5
РОЗДІЛ II Передумова та підстави звільнення від кримінальної відповідальності за державну зраду в Україні	7
РОЗДІЛ III Судова практика застосування ч. 2 ст. 111 КК України	19
РОЗДІЛ IV Зарубіжний досвід звільнення від кримінальної відповідальності за державну зраду	23
ВИСНОВКИ	28
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	30

ВСТУП

Державна зрада, передбачена ст. 111 КК України є одним із злочинів проти основ національної безпеки України. На сьогодні, одним із пріоритетних напрямів кримінально-правової політики є протидія та запобігання цьому злочину. Підтвердженням цього є, зокрема, посилення кримінальної відповідальності за державну зраду, яке двічі відбулося в 2014 році. Проте, покарання не єдиний метод кримінально-правового регулювання. Про це свідчить спеціальна норма звільнення від кримінальної відповідальності у ч. 2 ст. 111 КК України, згідно з якою звільняється від кримінальної відповідальності громадянин України, якщо він на виконання злочинного завдання іноземної держави, іноземної організації або їх представників ніяких дій не вчинив і добровільно заявив органам державної влади про свій зв'язок з ними та про отримане завдання. Ця робота присвячена вивченню та аналізу передумови і підстав застосування цієї заохочувальної норми, судовій практиці та позитивному зарубіжному досвіду.

Слід зазначити, що таке дослідження не менш важливе, ніж дослідження самого складу злочину. З цього приводу П.В. Хряпінський справедливо зазначає, що проблема природної латентності державної зради, а саме таємність вчинення цього злочину, його висока суспільна небезпечність, професійна підготовка виконавців ускладнює виявлення, розкриття цього злочину та доведення вини учасників, покарання винних осіб, змусила законодавця у якості одного з високоефективних чинників протидії цьому злочину передбачити заохочення у вигляді спеціального звільнення від кримінальної відповідальності за умов, передбачених відповідним заохочувальним приписом¹.

Вивчення та дослідження цього питання є нагальним та необхідним для сьогодення ще й зв'язку із значним збільшенням випадків вчинення державної

¹ Хряпінський П.В. Заохочувальні норми у кримінальному законодавстві України: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2008. С. 149.

зради. Так, за 11 місяців 2016 року за напрямком контррозвідки розпочато 330 кримінальних проваджень. З них: за ст. 111 КК України (державна зрада) – стосовно 84 громадян України, засуджено 8 осіб¹. Згідно із звітністю Генеральної прокуратури України про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2016 р. у Єдиному реєстрі досудових розслідувань обліковано 126 злочинів, передбачених ст. 111 КК України, з них 8 клопотань до суду про звільнення від кримінальної відповідальності². За період січень-вересень 2017 р. таких клопотань подано 7³. Тому доцільним є проаналізувати ухвали суду про задоволення цих клопотань, простежити методику та принципи розгляду обставин конкретних кримінальних проваджень суддями.

Дослідженням кримінальної відповідальності за державну зраду та, зокрема, звільненням від неї, займалися такі науковці, як Г.З. Анашкін, Г.В. Андрусів, О.Ф. Бантишев, Ю.В. Баулін, В.М. Боровенко, В.А. Владіміров, Н.С. Кончук, В.Г. Кундеус, Ю.В. Луценко, М.І. Хавронюк, П.В. Хряпінський, В.М. Шамара та ін. Метою даної роботи є аналіз передумови та підстави звільнення від кримінальної відповідальності за державну зраду, вивчення доступної практики застосування ч.2 ст. 111 КК України, а також звернення до зарубіжного досвіду в цьому питанні.

¹ Результати окремих напрямків роботи Служби безпеки України. 23 грудня 2016 р. URL: <https://www.ssu.gov.ua/ua/news/1/category/1/view/2474#.6QEjfBcW> (дата звернення: 15.11.2017)

² Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2016: офіційний веб-сайт Генеральної прокуратури України. URL: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112661&libid=100820 (дата звернення: 15.11.2017)

³ Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-вересень 2017: офіційний веб-сайт Генеральної прокуратури України. URL: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113281&libid=100820 (дата звернення: 15.11.2017)

РОЗДІЛ І

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ НОРМИ ПРО ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ДЕРЖАВНУ ЗРАДУ

Слід погодитись з М.І. Хавронюком, що будь-яку правову проблему неможливо розв'язати, не дослідивши належним чином її генезис¹. Саме в такий спосіб необхідно прослідкувати появу перших кримінально-правових норм, які регламентують звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення державної зради.

Зауважимо, що вперше спеціальні підстави звільнення від кримінальної відповідальності за державну зраду були сформульовані в «Правах, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р. В цьому кодексі українського права не було окремої статті, присвяченій цьому злочину. Однак, Артикул 2 Глави 3 «О преступникахъ противъ маестата государева» містив низку положень, які можна визнати саме державною зрадою. Вже п.2 артикулом 4 «О раскаявшемся изменнике прежде исполнения своего злого намерения» гідним прощення визнавалась особа за наявності умов в сукупності: 1) добровільне повідомлення належним органам про «зловмисництво»; 2) щире каяття особи. У цьому випадку мова йдеться про безумовне звільнення особи від кримінальної відповідальності за державну зраду на стадії готування до злочину².

Слід зазначити, що після XVIII ст. жоден нормативно-правовий акт не передбачав норму про звільнення від кримінальної відповідальності за державну зраду аж до середини ХХ ст. Саме Указом Президіума Верховної Ради СРСР від 13 січня 1960 р. «Про доповнення статті 1 Закону про кримінальну відповідальність за державні злочини» було закріплено заохочувальну норму у п. «б» ст.64. Так, не підлягав кримінальній

¹ Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: монографія. Київ: Юрисконсульт, 2006. С. 45.

² Кистяковский А.Ф. Права, по которымъ судится малороссийский народ. Киев: Унив. тип. (И.И. Завадского), 1879. С. 146.

відповідальності громадянин СРСР, завербований іноземною розвідкою для проведення ворожої діяльності проти СРСР, якщо: 1) він для виконання отриманого злочинного завдання ніяких дій не вчинив; 2) добровільно заявив органам влади про свій зв'язок з іноземною розвідкою¹. Отже, лише в одній формі зради Батьківщини було можливе звільнення – вербування громадянина іноземною розвідкою для проведення ворожої діяльності проти СРСР.

Наступні зміни цієї норми були передбачені Указом Президіума Верховної Ради СРСР «Про внесення змін та доповнень в деякі законодавчі акти СРСР про кримінальну відповідальність та кримінальне судочинство» від 11 січня 1984 р.², який словосполучення «не підлягає» замінив на «звільняється від». Таким чином, норма набула наступної редакції: «Звільняється від кримінальної відповідальності громадянин СРСР, якщо він на виконання отриманого злочинного завдання ніяких дій не вчинив та добровільно заявив органам влади України про свій зв'язок з ними з іноземною розвідкою». У подальшому Законом України «Про внесення змін та доповнень в Кримінальний і Кримінально-процесуальний кодекси України та Кодекс України про адміністративні правопорушення» від 17 червня 1992 р.³ норма викладена в наступній редакції: «Звільняється від кримінальної відповідальності громадянин України, якщо він на виконання злочинного завдання іноземної держави, іноземної організації чи їх представників ніяких дій не вчинив та добровільно заявив органам влади України про свій зв'язок з ними». Чинний КК України зберіг зазначений підхід до формулювання цієї заохочувальної норми.

¹ О дополнении статьи 1 Закона об уголовной ответственности за государственные преступления: Указ Президиума Верховного Совета СССР от 13.01.1960 г. *Ведомости Верховного Совета СССР*. 1960. №3. Ст. 24.

² О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты СССР об уголовной ответственности и уголовном судопроизводстве: Указ Президиума Верховного Совета СССР от 11.01.1984 г. *Ведомости Верховного Совета СССР*. 1984. №3. Ст. 58.

³ О внесении изменений и дополнений в Уголовный и Уголовно-процесуальный кодексы Украины и в Кодекс Украины об административных правонарушениях: Закон Украины от 17.06.1992 г. *Голос України*. 1992. 11 июля. №130

РОЗДІЛ II

ПЕРЕДУМОВА ТА ПІДСТАВИ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ДЕРЖАВНУ ЗРАДУ В УКРАЇНІ

Звільнення від кримінальної відповідальності – це відмова держави від застосування щодо особи, яка вчинила злочин, установлених законом обмежень певних прав і свобод шляхом закриття кримінальної справи, яке здійснює суд у випадках, передбачених Кримінальним кодексом України (далі – КК України), у порядку, встановленому Кримінально-процесуальним кодексом України¹.

Досить об'ємне наукове визначення звільненню від кримінальної відповідальності надає П.В. Хряпінський, згідно з яким це відмова держави від офіційного осуду особи, яка вчинила злочин, у вигляді обвинувального вироку суду та застосування обтяжень кримінально-правового характеру у зв'язку з юридичними фактами, передбаченими у КК України, що має наслідком припинення усього комплексу кримінально-правових відносин². У свою чергу, О.О. Дудоров під звільненням від кримінальної відповідальності розуміє врегульовану кримінальним і кримінально-процесуальним законодавством відмову держави в особі компетентних органів від засудження того, хто вчинив злочин, і від застосування щодо нього кримінально-правових заходів примусового характеру³.

Вважаємо найбільш обґрунтованим визначення, розроблене Ю.В. Бауліним, який трактує звільнення від кримінальної відповідальності як

¹ Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 № 12.

URL:<http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/3adf2d0e52f68d76c2256c080037bac9/d4fc48f97b141d29c325711600475ac3?OpenDocument> (дата звернення: 21.11.2017)

² Хряпінський П.В. Звільнення від відповідальності в кримінальному праві України. *Збірник наукових праць Ірпінської фінансово-юридичної академії (економіка, право)*. 2013. №2. С. 147.

³ Дудоров О.О. Звільнення від кримінальної відповідальності. *Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка*. 3-тє вид., переробл. та допов. Київ: Юридична думка, 2004. Глава XV. С. 207.

передбачену законом відмову держави від застосування до особи, яка вчинила злочин, обмежень її певних прав і свобод, визначених КК України¹. Безумовним є те, що звільнення від кримінальної відповідальності не свідчить про виправдання особи, про визнання її невинуватою у вчиненні злочину².

Ч.2 ст. 111 КК України містить заохочувальну норму, згідно з якою особа підлягає обов'язковому звільненню від кримінальної відповідальності за державну зраду за умови виконання нею конкретних позитивних дій.

Для того, щоб звільнити особу від кримінальної відповідальності за державну зраду, спершу необхідно визначити наявність передумови та підстав для цього. Передумовою є вчинення громадянином України державної зради, а підставою – посткримінальна поведінка злочинця, а саме вчинення дій, визначених ч.2 ст. 111 КК України.

Аналізуючи передумову, слід зазначити, що ініціатором вступу в злочинні зв'язки та надання злочинного завдання завжди повинна бути іноземна держава, іноземна організація або їх представники. Відповідно, звільнення від кримінальної відповідальності можливе не у всіх формах державної зради.

Так, перехід на бік ворога є фізичним (перехід на територію ворожої держави) та інтелектуальним (надання допомоги такій державі або її представникам на території України)³. До того ж, обов'язковою ознакою об'єктивної сторони цієї форми злочину є обстановка – умови воєнного стану або період збройного конфлікту. Це свідчить про наявність реального супротивника (ворога), який може ініціювати зазначений злочинний зв'язок.

¹ Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності: монографія. Київ: Атіка, 2004. С. 58.

² Леоненко І. В. Звільнення особи від кримінальної відповідальності на підставах, передбачених особливою частиною кримінального кодексу України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 3. С. 215. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvknuvs_2013_3_29 (дата звернення: 22.11.2017)

³ Тацій В.Я. Злочини проти основ національної безпеки України. *Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар* / за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 4-те вид., перероб та доп. Харків: ТОВ «Одісей». 2008. Розд. I Ос. част. С. 327.

Важливе значення в цьому питанні має момент закінчення злочину. Так, О.Ф. Бантишев, О.В. Шамара вважають перехід на бік ворога закінченим з моменту встановлення контакту громадянина України з органами, організаціями чи представниками військового супротивника України з метою заподіяння шкоди Україні незалежно від настання суспільно-небезпечних наслідків¹. Оскільки перехід на бік ворога може бути вчинений за власною ініціативою громадянина України, то слід визнати, що в даному випадку звільнення винного від кримінальної відповідальності за державну зраду є неможливим. У цьому випадку, як справедливо вказує Ю.В. Баулін, ця форма державної зради буде передумовою звільнення від відповідальності лише, якщо йому передувала пропозиція переходу та злочинне завдання ворога держави².

Другою формою об'єктивної сторони злочину є шпигунство, яке виражається в передачі або збиранні з метою передачі іноземній державі, іноземній організації або їх представникам відомостей, що становлять державну таємницю. Як зазначає П.С. Матишевський, передача вказаних відомостей – це повідомлення їх будь-яким способом, через будь-які засоби зв'язку адресатам шпигунства, а під збиранням, мається на увазі, добування їх будь-яким способом³. Передача відомостей є закінченим злочином з моменту їх вручення адресату, а збирання – з моменту безпосереднього пошуку, добування цих відомостей. Отже, лише попереднє отримання громадянином злочинного завдання і надання відповідної згоди на його виконання, але без вчинення конкретних дій по збиранню чи передачі відомостей, що становлять державну

¹ Бантишев О.Ф, Шамара О.В. Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України (проблеми кваліфікації): моногр. Луганськ: ТОВ «Віртуальна реальність». 2014. С. 91.

² Баулін Ю.В. Спеціальний вид звільнення громадянина України від кримінальної відповідальності за державну зраду. *Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. 2004. № 9. С. 23.

³ Матишевський П.С. Злочини проти основ національної безпеки України. *Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: За станом законодавства і постанов Пленуму Верховного Суду України на 1 грудня 2001 р.* / за ред. С.С. Яценка. Київ: А.С.К. 2002. Розд. I Ос. част. С. 230.

таємницю, є передумовою застосування ч.2 ст. 111 КК України¹. Наприклад, в кінці липня 2014 харків'яна намагалися завербувати представники ФСБ Російської Федерації в Криму. По дорозі до Сімферополя, його зняли з поїзда та запропонували збирати інформацію про українських патріотів і патріотичні організації, а також про правоохоронців Харкова. Чоловік погодився, що слід кваліфікувати як готування до шпигунства, але як тільки повернувся до Харкова, відразу повідомив правоохоронні органи про спробу його завербувати. В судовому засіданні прокурор клопотав про його звільнення від відповідальності, керуючись ч. 2 ст. 111 КК України².

Щодо надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності, то закінченим цей злочин є з моменту, коли громадянин України почав надавати конкретну допомогу зазначеним вище суб'єктам в проведенні цієї діяльності (О.Ф. Бантишев, В.С. Картавцев)³. Отже, передумовою звільнення від кримінальної відповідальності є лише готування до надання такої допомоги у виді отримання злочинного завдання та згоди на його виконання. Так, в Чернігівській області Служба безпеки України (далі – СБУ) затримала чоловіка, який був завербований російськими спецслужбами з метою проведення підривної діяльності проти України. Українця, що нелегально працював у Росії і потрапив у поле зору спецслужб Росії, представники ФСБ змусили повернутися в Україну та зібрати інформацію про кількість особового складу і техніки українських військових підрозділів в прикордонних з Росією районах, а також надати відомості про засоби захисту державного кордону України, розміщення

¹ Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності: монографія. Київ: Атіка, 2004. С. 84.

² Лефтер С. Піти наліво від країни: кого і як звинувачують у державній зраді в Україні. 9 грудня 2016 р. URL: <https://daily.rbc.ua/ukr/show/uyti-nalevo-strany-kogo-obvinyayut-gosudarstvennoy-1481276999.html> (дата звернення: 01.12.2017)

³ Бантишев О.Ф., Картавцев В.С.. Злочини проти основ національної безпеки України. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: у 2 т./ за ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. 3-тє вид., перероб. та доп. Київ: Алерта: КНТ: Центр учбової літератури, 2009. Т.1. Роз. I Ос. част. С. 276.

військових об'єктів та конфіденційні дані співробітників українських правоохоронних органів. На виконання завдання українець жодних дій не вчинив¹. Відповідно, в його діях є тільки готування до проведення підривної діяльності, отже, наявна передумова застосування ч.2 ст. 111 КК України.

Слід зазначити, що спосіб отримання злочинного завдання може бути будь-яким: усним, письмовим, поштою, телеграфом, телефоном і ін. Наприклад, в вищенаведеній ситуації українець письмово зобов'язався про співпрацю з іноземними спецслужбами і для конспірації, йому було присвоєно псевдонім².

То ж, переконливим є висновок М.І. Мельника та М.І. Хавронюка, що громадянин, який вчинив державну зраду за власною ініціативою, без відповідного завдання іноземної держави, іноземної організації або їх представників, має притягатися до відповідальності за ст. 111 КК України³, оскільки відсутня передумова. Проте, деякі науковці з цим твердженням не згодні. Зокрема П.В. Хряпінський вважає, що відмова у звільненні від кримінальної відповідальності громадян, які з власної ініціативи пішли на співпрацю з ворогом, а потім ніяких дій не вчинили та добровільно заявили про це компетентним органом, є несправедливим⁴. Науковець пояснює це тим, що стимулювання припинення державної зради має універсальний характер заохочувальної норми, яка не може обмежуватись морально-етичними

¹ У Чернігівській області СБУ затримала чоловіка, завербованого російськими спецслужбами. 17 серпня 2017 р. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/chernigovskoy-oblasti-sbu-zaderzhala-muzhchinu-1502971050.html> (дата звернення: 29.11.2017); СБУ викрила спробу вербування громадянина України спецслужбами РФ. 9 жовтня 2017 р. URL: <https://ssu.gov.ua/ua/news/1/category/2/view/3991#.JEXgAbPd.dpbs> (дата звернення: 29.11.2017)

² Там само.

³ Хавронюк М.І. Злочини проти основ національної безпеки України. *Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України* / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 6-те вид., переробл. та доповн. Київ: Юридична думка, 2009. Розд I Ос. част. С. 257.

⁴ Хряпінський П.В. Особливості звільнення від відповідальності громадянина України за вчинення державної зради. *Актуальні проблеми кримінально-правової охорони основ національної безпеки України: матеріали кругл. столу* (Харків, 26 трав.2017 р.). Харків: Юрайт. 2017. С. 48

міркуваннями ініціювання злочинної діяльності. Аргументи, які наводить вчений, не є переконливими. Зокрема, при звільненні особи від кримінальної відповідальності за цей злочин, окрім виконання нею дій, передбачених ч.2 ст. 111 КК України, має враховуватись і умисел особи при встановленні зв'язку з ворогом. Адже, саме цей елемент суб'єктивної сторони державної зради вказує на спрямованість дій громадянина при встановленні контакту з іноземною державою, іноземною організацією або їх представниками. А словосполучення «морально-етичні міркування» взагалі не мають кримінально-правового значення.

Наступним питанням є підстави звільнення від кримінальної відповідальності за державну зраду. Це можливо у разі дотримання суб'єктом злочину трьох умов у сукупності: 1) вступ громадянина України у зв'язок з іноземною державою, іноземною організацією або їх представниками і отримання злочинного завдання; 2) невчинення жодних дій на виконання цього завдання; 3) добровільна заява органам влади України про свій зв'язок із зазначеними суб'єктами¹. В.Я. Тацій звертає увагу, що відсутність хоча б однієї з цих обставин виключає можливість звільнення особи від кримінальної відповідальності². Ця заохочувальна норма дає змогу особі відмовитися від вчинення злочину і при виконанні нею зазначених умов гарантувати їй звільнення від кримінальної відповідальності.

Перша з підстав передбачає невчинення жодних дій на виконання злочинного завдання. З цього приводу заслуговує на увагу позиція Ю.В. Луценка, який зазначає, що невчинення жодних дій, спрямованих на виконання злочинного завдання іноземної держави, іноземної організації або їхніх

¹ Хавронюк М.І. Злочини проти основ національної безпеки України. *Кримінальне право України. Особлива частина*: підручник / за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. Вид. 2-ге, переробл. та допов. Київ: Атіка, 2008. Глава 3. С. 33; Шевчук А.В., Дякур М.Д. Кримінальне право України (Особлива частина): навч. посіб. Чернівці: Чернів. нац. ун-т. 2013. С. 21.

² Тацій В.Я. Злочини проти основ національної безпеки України. *Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар* / за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 4-те вид., перероб та доп. Харків: ТОВ «Одіссей». 2008. Розд. I Ос. част. С. 328.

представників полягає у повній бездіяльності особи щодо виконання отриманого суспільно небезпечного завдання на шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України¹. Ю.В. Баулін цю підставу трактує як чисту бездіяльність особи щодо виконання отриманого злочинного завдання². В тому разі, якщо особа погодилась та виконала злочинне завдання, то до неї вже неможливо застосувати положення ч.2 ст. 111 КК України.

Так, Ужгородський міжрайонний суд звільнив від кримінальної відповідальності двох громадян України, яких підозрювали у державній зраді. Мешканці Київської області у співпраці з іноземною державою здійснювали встановлення та подальше інсценоване знищення агітаційних гасел на території проживання переважно угорськомовного населення Закарпатської області. Зазначені дії проводилися підозрюваними задля розпалювання міжнаціональної ворожнечі та дестабілізації суспільно-політичної ситуації в регіоні. Судом задоволено клопотання прокуратури про звільнення підозрюваних від кримінальної відповідальності за вчинене. Таке рішення обумовлене тим, що підозрювані добровільно звернулися до правоохоронців й повідомили про свій зв'язок з представниками іноземної держави³. Тобто, винні погодились на співпрацю з іноземною державою та безпосередньо вчиняли конкретні дії на виконання злочинного завдання: встановлення та знищення агітаційних гасел (підривної діяльність). Із викладеного вбачається ігнорування судом такої обов'язкової підстави звільнення як невчинення жодних дій на виконання злочинного завдання, і, відповідно, сумнівним виглядає задоволення

¹ Луценко Ю.В. Підстави та умови звільнення від кримінальної відповідальності за державну зраду. *Держава і право*. 2012. Вип. 56. С. 432.

² Баулін Ю.В. Спеціальний вид звільнення громадянина України від кримінальної відповідальності за державну зраду. *Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. 2004. № 9. С. 26

³ Другого підозрюваного у держзраді звільнено від відповідальності на Закарпатті. 10 серпня 2017 р. URL: <http://www.unn.com.ua/uk/news/1681327-druhoho-pidozriuvanoho-u-derzhzradi-zvilneno-vid-vidpovidalnosti-na-zakarpatti> (дата звернення: 02.12.2017)

клопотання прокурора про звільнення цих осіб від кримінальної відповідальності.

Добровільність заяви при застосуванні ч.2 ст.111 КК України науковці трактують, як: 1) особа об'єктивно, реально могли виконати завдання: нездоланих перешкод не було (В.Я. Тацій)¹; 2) особа мала можливість виконати отримане завдання, але відмовилась від його виконання, незалежно від мотивів такої відмови (П.С. Матишевський, О.Ф.Бантишев, В.С. Картавцев)²; 3) особа не примушується до зазначеної заяви органами державної влади України, подає її не в результаті насильства чи примусу, і що вона має можливість і надалі певний (можливо, досить тривалий) час приховувати від них факт свого зв'язку з іноземною державою, іноземною організацією або їх представниками (М.І. Мельник, М.І. Хавронюк)³; 4) особа за своєю волею, а не вимушено, робить зазначену заяву (Ю.В. Баулін)⁴. Отже, добровільною заявою органам влади України про свій зв'язок із іноземною державою, організацією або її представниками та про отримане завдання є заява, що містить необхідні відомості, подана громадянином України, який робить її без жодного примусу. До того ж автор заяви має бути впевненим, що він і надалі може приховувати свій зв'язок з іноземною державою, організацією чи її представниками.

¹ Тацій В.Я. Злочини проти основ національної безпеки України. *Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар* / за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 4-те вид., перероб та доп. Харків: ТОВ «Одіссей». 2008. Розд. I Ос. част. С. 328.

² Матишевський П.С. Злочини проти основ національної безпеки України. *Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: За станом законодавства і постанов Пленуму Верховного Суду України на 1 грудня 2001 р.* / за ред. С.С. Яценка. Київ: А.С.К. 2002. Розд. I Ос. част. С. 230; О.Ф. Бантишев, В.С. Картавцев. Злочини проти основ національної безпеки України. *Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: у 2 т./* за ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. 3-те вид., перероб. та доп. Київ: Алерта: КНТ: Центр учбової літератури, 2009. Т.1. Роз. I Ос. част. С. 277.

³ Хавронюк М.І. Злочини проти основ національної безпеки України. *Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України* / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 6-те вид., переробл. та доповн. Київ: Юридична думка, 2009. Розд I Ос. част. С. 258.

⁴ Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності: монографія. Київ: Атіка, 2004. С. 264

Добровільність також має виражатись у тому, що особа зізналась про такий зв'язок до пред'явлення їй доказів після відкриття кримінального провадження.

Заслуговує на увагу ґрунтовна позиція Ю.В. Бауліна щодо відомостей, які повинна містити така заява. Вчений, зокрема, виділяє: 1) відомості про те, з якою іноземною державою чи іноземною організацією або їх конкретними представниками мав зв'язок той, хто робить заяву; 2) в чому конкретно такий зв'язок виявився, де і коли, а також яким способом і з ким був встановлений та підтримувався цей зв'язок; 3) де, коли, від кого і яким чином було отримане завдання; 4) в чому полягав зміст цього завдання, способи та час його виконання тощо; 5) поведінка особи після отримання завдання; 6) мотиви зробленої заяви тощо¹. Таким чином, заява має містити вичерпний перелік інформації щодо зв'язку громадянина України з іноземною державою, іноземною організацією або їх представниками, отриманого ним злочинного завдання та своєї поведінки після отримання такого завдання.

При цьому не має значення форма такої заяви (усна, письмова) та дотримання формальних вимог її оформлення чи подання. Окрім того, така заява має бути подана належному адресату – органам державної влади². З цього приводу О.Ф. Бантишев та В.С. Картавцев зазначають, що заява про відмову усно чи письмово може бути подана у будь-які органи державної влади (суд, прокуратуру, органи державної влади, органи місцевого самоврядування тощо)³. Під органами державної влади України, М.І. Хавронюк розуміє ті органи, до компетенції яких входить вирішення питання про звільнення від кримінальної відповідальності за державну зраду – органи СБУ чи

¹ Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності: монографія. Київ: Атіка, 2004. С. 264.

² Загинеї З. А. Спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із вчиненням державної зради: проблеми тлумачення та правозастосування. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2017. Вип.47. С. 64.

³ Бантишев О.Ф., Картавцев В.С.. Злочини проти основ національної безпеки України. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: у 2 т./ за ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. 3-тє вид., перероб. та доп. Київ: Алерта: КНТ: Центр учбової літератури, 2009. Т.1. Роз. I Ос. част. С. 277.

прокуратури. Водночас під час перебування громадянина України за кордоном такими органами влади для громадянина України можуть бути дипломатичні представництва і консульські установи України¹. Такої ж наукової думки притримується і Ю.В. Баулін, який під адресатом, якому спрямована заява, розуміє відповідні компетентні органи державної влади, перш за все, органи СБУ, а також інші органи державної виконавчої та судової влади України. За кордоном — дипломатичні представництва та консульські установи України в цій країні².

Слід звернути увагу на ситуацію, при якій підстави, передбачені ч. 2 ст. 111 КК України, подібні до добровільної відмови при незакінченому злочині (ст. 17 КК). Так, природним явищем є конкуренція загальної та спеціальної норм, які регулюють тотожні суспільні відносини, що виникають при здійсненні суб'єктом злочину комплексу дій, передбачених кримінальним законодавством. Загальновизнаним є те, що спеціальна норма поширюється на вужче коло суспільних відносин та більш точно регулює їх, ніж загальна. З приводу застосування ст. 17 КК України чи ч.2 ст. 111 КК України позиції науковців розділились. В.О. Навроцький та М.І. Хавронюк вважають за доцільне застосовувати саме ст. 17 КК України³, пояснюючи, що якщо громадянин, після встановлення зв'язку з ворогом, ніяких дій, спрямованих на виконання цього завдання не вчинив, то і відповідальність для нього не настає згідно з ст. 17 КК України. Більш обґрунтованою є позиція інших науковців

¹ Хавронюк М.І. Злочини проти основ національної безпеки України. *Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України* / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 6-те вид., переробл. та доповн. Київ: Юридична думка, 2009. Розд I Ос. част. С. 258.

² Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності: монографія. Київ: Атіка, 2004. С. 264.

³ Навроцький В.О. Кримінальне право України. Особлива частина: курс лекцій. Київ: «Знання», КОО, 2000. С. 83; Хавронюк М.І. Злочини проти основ національної безпеки України. *Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України* / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 6-те вид., переробл. та доповн. Київ: Юридична думка, 2009. Розд I Ос. част. С. 25.

(Ю.В. Баулін¹, Н.С. Кончук², П.В. Хряпінський³), які вважають дану ситуацію конкуренцією загальної та спеціальної норм. Так, Г.О. Котляр стверджує, що при конкуренції загального та спеціального видів звільнення від кримінальної відповідальності слід керуватись загальними правилами конкуренції норм, а саме – застосовувати спеціальну норму⁴.

Слід зазначити, що ознаками добровільної відмови від злочину є: 1) остаточне припинення особою готування до злочину або замаху на злочин; 2) відмова від злочину за волею самої особи; 3) наявність у особи усвідомлення можливості довести злочин до кінця⁵. Добровільна відмова на стадії готування до злочину (так, як передумовою застосування ч.2 ст. 111 КК України в будь-якій формі є саме готування до злочину) можлива в усіх випадках у формі простої бездіяльності. В.П. Тихий стверджує, що при добровільній відмові можуть бути здійснені дії щодо ліквідації створених умов для вчинення злочину, проте, вони не є обов'язковими і не мають значення для встановлення добровільної відмови⁶.

¹ Баулін Ю.В. Спеціальний вид звільнення громадянина України від кримінальної відповідальності за державну зраду. *Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. 2004. № 9. С. 28-29.

² Кончук Н. С. Звільнення від кримінальної відповідальності за державну зраду. *Право.ua*. 2016. № 1. С. 109. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pravo_2016_1_21 (дата звернення: 03.12.2017)

³ Хряпінський П.В. Особливості звільнення від відповідальності громадянина України за вчинення державної зради. *Актуальні проблеми кримінально-правової охорони основ національної безпеки України: матеріали кругл. столу* (Харків, 26 трав.2017 р.). Харків: Юрайт. 2017. С. 50.

⁴ Котляр Г.О. Деякі питання конкуренції норм про звільнення від кримінальної відповідальності при вчиненні службових злочинів у сфері господарської діяльності/ *Проблеми запобігання службовим злочинам у сфері господарчої діяльності* : матеріали наук.-практ. семінару (Харків, 9 лист. 2004 р.). Київ: Юрінком Інтер. 2005. С. 55.

⁵ Тихий В.П. Добровільна відмова при незакінченому злочині. *Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. / Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2017. Т.17: Кримінальне право / редкол.: В.Я. Тацій (голова) [та ін.]. С. 163.*

⁶ Там само. С. 164.

Натомість обов'язковою умовою застосування ч.2 ст. 111 КК України, окрім інших умов, які видаються тотожними добровільній відмові, є саме заява органам державної влади про зв'язок з іноземною державою, організацією чи їх представником та про отримане завдання. Законодавець сформулював такі підстави звільнення від кримінальної відповідальності за державну зраду, врахувавши специфіку цього злочину, зокрема, об'єкт посягання та мету звільнення. Ця мета проявляється в подальшому розслідуванні державної зради (наприклад, виявленні конкретних ворогів України, громадян України, які на відміну від попереднього, працюють на іноземців і тд.) та ліквідації її негативних наслідків. Отже, застосування ст. 17 КК України при державній зраді не є доречним.

РОЗДІЛ ІІІ

СУДОВА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ Ч.2 СТ. 111 КК УКРАЇНИ

Для повного дослідження передумови та підстав звільнення від кримінальної відповідальності за державну зраду, слід звернутись до конкретних кримінальних проваджень. Тим більше, що вирішенню питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності має передувати повне і точне встановлення фактичних обставин і правильна кваліфікація вчиненого злочину¹.

Так, 28.07.2017 р. Ужгородський міськрайонний суд Закарпатської області виніс ухвалу про задоволення клопотання прокурора та звільнив підозрюваного громадянина України від кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 111 КК України, на підставі ч. 2 ст. 111 КК України². Судом встановлено, що громадянин України в грудні 2016 р. отримав злочинне завдання від особи на ім'я Андрій, який діяв в інтересах іноземної організації. Завдання полягало в проведенні підривної діяльності проти України, направленої на заподіяння шкоди інформаційній безпеці держави. Але прибувши 17.06.2017 р. на територію Закарпатської області, громадянин України на виконання завдання ніяких дій не вчинив, та 23.06.2017 р. добровільно звернувся до СБУ із заявою про свій зв'язок з представниками організації іноземної держави – Російської Федерації та отримане завдання. Надалі громадянину було вручено повідомлення про підозру у державній зраді.

У цій ухвалі чітко прослідковується алгоритм вчинення винним послідовних дій, що дають підстави звільнити його від кримінальної

¹ Хавронюк М.І. Злочини проти основ національної безпеки України. *Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України* / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 9-те вид., переробл. та доповн. Київ: Юридична думка, 2012. Розд І Ос. част. С. 136.

² Ухвала Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 28.07.2017 р., судова справа № 308/6910/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/67974059> (дата звернення: 03.12.2017)

відповідальності. А саме: отримання злочинного завдання, встановлення зв'язку з іноземцем, невчинення жодних дій на виконання цього завдання, добровільна заява правоохоронним органам про цей зв'язок.

На противагу розглянутій вище ухвалі, можна навести наступне рішення. 17.11.2015 р. Київський районний суд м. Харкова задовольнив клопотання прокурора про звільнення громадянина України, підозрюваного у вчиненні злочину, передбаченого ч.1 ст. 14, ч.1 ст. 111 КК України, від кримінальної відповідальності на підставі ч.2 ст. 111 КК України у зв'язку з тим, що він на виконання злочинного завдання іноземної держави, іноземної організації або їх представників ніяких дій не вчинив і добровільно заявив органам державної влади про свій зв'язок з ними та про отримане завдання¹. Зокрема, 24.07.2014 року громадянину України у м. Джанкой АР Крим невстановленим співробітником оперативно-розшукового підрозділу прикордонного управління ФСБ РФ в Республіці Крим та м. Севастополі було запропоновано здійснювати діяльність, направлену на надання допомоги ФСБ РФ в проведенні підривної діяльності на території м. Харкова та Харківської області проти України, на що він надав свою згоду.

Таким чином, громадянин, маючи умисел на готування до державної зради, надав своє письмове зобов'язання про збереження у таємниці факту співробітництва та відомостей, що стануть йому відомі у процесі його здійснення, а також встановив спосіб зв'язку з ворогом. У подальшому громадянина України допитали як підозрюваного. Він свою вину у вчиненні інкримінованого йому злочину передбаченого ч. 1 ст. 14, ч. 1 ст. 111 КК України визнав повністю та підтвердив вищенаведені обставини. Проте, зі змісту ухвали неможливо встановити чи громадянина України затримали вже як підозрюваного, чи він самостійно звернувся до органів державної влади із заявою. Тому однозначно стверджувати про наявність чи відсутність такої

¹ Ухвала Київського районного суду м. Харкова від 17.11.2015 р., судова справа №640/18793/15-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/53628217> (дата звернення: 03.12.2017)

умови звільнення від кримінальної відповідальності як добровільність заяви, не є можливим.

Порівнюючи дві вищерозглянуті ухвали, можна простежити відмінність між ними у дослідженні підстав звільнення від кримінальної відповідальності. Можливо це можна пояснити різницею між рішеннями в два роки. Відомо, що раніше було набагато менше засуджених за даний злочин, а також звільнених від кримінальної відповідальності. У зв'язку з цим, напевно, науково-теоретичної бази не так багато, і сьогодні у суддів виникають труднощі із правильним і однаковим застосуванням закону. Адже ухвала Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області (2017 р.), на відміну від ухвали Київського районного суду м. Харкова (2015 р.), містить детально і чітко сформульовані як описову, так і мотивувальну частини. А головне, підстави звільнення, передбачені у ч.2 ст. 111 КК України, дотримані.

Вважаємо за доцільне навести ухвалу Зарічного районного суду м. Суми. Цей суд 14 липня 2016 року розглянув та задовольнив клопотання прокурора про звільнення від кримінальної відповідальності громадянина України, підозрюваного за ч.1 ст. 14 ч.1 ст. 111 КК України¹. З матеріалів провадження відомо, що двоє співробітників ФСБ Російської Федерації мали намір завербувати громадянина України для підривної діяльності проти України. Так, вони запропонували йому встановити постійний конспіративний зв'язок, на що підозрюваний погодився і надав про це письмову згоду. Він отримав від представників ФСБ РФ злочинне завдання, яке полягало в збиранні та передачі їм відомостей (надання допомоги в проведенні підривної діяльності проти України), що завдало б шкоди національній безпеці України. Однак, повернувшись на територію України, громадянин України усвідомлюючи можливість доведення злочину до кінця і маючи можливість це вчинити, з особистих мотивів не вчинив жодних дій на його виконання та добровільно

¹ Ухвала Зарічного районного суду м. Суми від 14.07.2016 р., судова справа: № 578/659/16-к URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/58933541> (дата звернення: 03.12.2017)

надав заяву до СБУ про свій зв'язок з представниками іноземних спецслужб та про отримане злочинне завдання. Тобто, надавши згоду на співпрацю, громадянин України вчинив готування до державної зради, тобто передумова для застосування ч. 2 ст. 111 КК України судом встановлено. Потім визначені підстави заохочувальної норми: невчинення жодних дій на виконання злочинного завдання та добровільна заява органам державної влади, в даному випадку СБУ. Слід зазначити, що в більшості проаналізованих ухвал, судді прискіпливо вивчають саме суб'єктивну сторону діяння винного, хоча законодавство це не зобов'язує їх здійснювати.

За останні роки судова практика у справах звільнення від кримінальної відповідальності за державну зраду вдосконалилась, але вважаємо за необхідне продовження подальшої наукової роботи з метою ліквідації прогалин як в науці, так і в практичній діяльності.

РОЗДІЛ ІV

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ДЕРЖАВНУ ЗРАДУ

Аналізуючи ч.2 ст.111 КК України, вважаємо корисним звернутись до кримінального законодавства зарубіжних країн. Це дозволить порівняти спільне та відмінне в регламентації норми про звільнення від кримінальної відповідальності за державну зраду, виявити позитивні та негативні риси, і, за можливості, почерпнути позитивний досвід.

До основних систем права відносять: 1) романо-германську; 2) загального права (англосаксонську) і 3) соціалістичну. Виділяють також групи країн, які мають специфіку щодо зазначених систем права. Це країни мусульманського, індуського та іудейського права, а також Далекого Сходу, Африки і Мадагаскару¹. Романо-германська система включає право країн, у яких юридична наука склалася на основі римського права. Особливістю цієї правової системи є те, що на перший план висунуті норми права, які розглядаються як норми поведінки, що відповідають вимогам справедливості і моралі. Розглянемо законодавство країн, які входять до романо-германської правової системи, оскільки Україна намагається приблизитися саме до цієї сім'ї.

Почнемо розгляд зарубіжного кримінального законодавства з Федеративної Республіки Німеччини. КК ФРН в редакції від 13 листопада 1998 року в Особливій частині містить Розділ II «Державна зрада Батьківщині та загрози зовнішній безпеці»². Близько 10 статей регламентують цей вид злочинів, та тільки в одній з них передбачена заохочувальна норма. Слід зазначити, що § 94 «Зрада державі» не містить вказівку про звільнення від кримінальної відповідальності. Натомість, §98 «Зрадницька агентурна

¹ Давид Р., Жоффе-Спинози К. Основные правовые системы современности; Пер. с фр. В. А. Туманова. Москва: Международные отношения, 1998. С. 21, 25.

² Уголовный Кодекс Федеративной Республики Германии от 13 ноября 1998 г. URL: <http://constitutions.ru/?p=5854&page=3> (дата звернення: 05.12.17)

діяльність», що полягає в діяльності на користь іноземної держави, направленої на отримання чи передачу державної таємниці або надання згоди на здійснення цієї діяльності іноземній державі чи її представнику, передбачає звільнення із певними особливостями. По-перше, приписи цієї статті поширюються не лише на громадян Німеччини, по-друге, в абзаці 2 цієї статті міститься норма, згідно з якою суд може пом'якшити або звільнити від покарання, якщо особа добровільно відмовиться від вчинення діяння та повідомить про це органам державної служби. Тобто це є правом, а не обов'язком суду. По-третє, цей же абзац передбачає обов'язкове звільнення особи при наявності підстав в сукупності: 1) особа була змушена вчиняти діяння через примус іноземної держави чи її представників та 2) добровільно відмовилась від цих діянь і негайно повідомила відповідному органу про це. Отже, в німецькому кримінальному законодавстві добровільність виступає ознакою відмови від вчинення діяння, а не заяви до правоохоронних органів; до того ж, із формулювання диспозиції статті вбачається, що суб'єкт злочину звільняється і за розпочате діяння, проте з однією умовою – примусом іноземної держави.

КК Республіки Білорусь від 2 червня 1999 року містить Главу 32 «Злочини проти держави»¹. Саме в примітці до ст. 356 «Зрада державі» цієї Глави передбачені підстави звільнення особи від кримінальної відповідальності за цей злочин. Для цього особа повинна: 1) добровільно і своєчасно заявити державним органам про вчинені нею дії; 2) припинити діяльність, направлену на спричинення шкоди національній безпеці Республіки Білорусь; 3) посприяти в запобіганні шкідливих наслідків. Остання підстава невластива кримінальному законодавстві України, в ній вбачається як позитивні, так і негативні сторони. Так, саме завдяки ефективній роботі відповідних органів та сприянню особи, що безпосередньо спілкувалась з ворогом держави, знає конкретну інформацію, можна запобігти настанню негативних наслідків для національної безпеки

¹ Уголовный кодекс Республики Беларусь от 2 июня 1999 г. URL: <http://www.pravo.by/main.aspx?guid=3871&p0=hk9900275&p2={NRPA}> (дата звернення: 05.12.17)

держави. Проте, в тому випадку, якщо запобігти неможливо, або вкрай важко, особа, побоюючись покарання, припинить цю діяльність, але не звернеться до державних органів, або, навпаки, буде продовжувати виконувати злочинне завдання, що завдасть ще більшої шкоди державі.

КК Республіки Польща, прийнятий Законом від 6 червня 1997 р., в Главі XVII «Злочини проти Республіки Польща» передбачає відповідальність за посягання на зовнішню та внутрішню безпеку Польщі¹. Стаття 131 містить заохочувальні норми. Так, не підлягає покаранню особа за замах на участь в діяльності іноземної розвідки проти Польщі (шпигунство), якщо вона «добровільно припинила подальшу діяльність та розкрила органу, правомочному розглядати злочини, всі суттєві обставини вчиненого діяння. До того ж, в цій статті зазначено, що не підлягає покаранню особа за готування до цього злочину, якщо має місце добровільна відмова від вчинення діяння. В § 2 ст. 131 зазначено, що не підлягає покаранню за вчинений злочин особа, що: 1) добровільно припинила подальшу діяльність; 2) проявила суттєві зусилля, направлені на запобігання вчинення задуманого забороненого діяння; 3) розкрила органу, правомочному розслідувати злочини, всі суттєві обставини вчиненого діяння.

Отже, порівняно з кримінальним законодавством України, польське закріплює підстави заохочувальних норм з певними особливостями. Так, звільнення від кримінальної відповідальності за участь в діяльності іноземної розвідки проти Польщі регламентовано на стадіях готування та замаху на вчинення злочину. Натомість, за ч.2 ст. 111 КК України звільнення за шпигунство можливе лише на стадії готування. Отже, суттєвою відмінністю є те, що за законодавством Польщі особа може бути звільнена від відповідальності, навіть якщо вона розпочала злочинну діяльність.

¹ Уголовный кодекс Республики Польша от 6 июля 1997 г. URL: <http://www.law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1246817> (дата звернення: 05.12.17)

Норма про звільнення від кримінальної відповідальності за державну зраду передбачена у примітці до ст. 275 КК Російської Федерації¹. Так, особа, що вчинила цей злочин, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона: 1) добровільним і своєчасним повідомленням органам влади або іншим чином сприяла запобіганню подальшому збитку інтересам Російської Федерації; і 2) якщо в її діях не міститься інший склад злочину. Також, аналогічні підстави звільнення передбачені КК Республіки Казахстан². А саме приміткою до ст. 175 «Державна зрада» Глави 5 «Кримінальні правопорушення проти основ конституційного строю та безпеки держави». Так, особа звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона добровільним і своєчасним повідомленням державним органам або іншим чином сприяла попередженню настання збитків інтересам Республіки Казахстан і якщо в діях цієї особи не міститься склад іншого злочину. Тобто, основною ціллю звільнення за законодавство як РФ, так і РК, є запобігання шкоди інтересам держав. До того ж, порівняно з вище проаналізованим законодавством інших держав, безпосередньо в статтях не закріплено обов'язок припинити діяльність.

Слід зазначити, що національна заохочувальна норма близька за змістом до норми, передбаченої ч. 2 ст. 337 «Зрада Батьківщині» КК Республіки Молдова від 18 квітня 2002 року³. То ж, звільняється від кримінальної відповідальності громадянин Республіки Молдова, завербований іноземною розвідувальною службою для проведення ворожої діяльності проти Республіки Молдова, якщо він, як і в Україні, «на виконання отриманого злочинного завдання жодних дій не вчинив і добровільно заявив органам влади про свій зв'язок з іноземною розвідувальною службою».

¹ Уголовный кодекс Российской Федерации от 13 июня 1996 г. URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/ (дата звернення: 05.12.17)

² Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 г. URL: <http://ugolovnykodeks.ru/2011/11/ugolovnyj-kodeks-respublikkazaxstan/#more-50> (дата звернення: 05.12.17)

³ Уголовный кодекс Республики Молдова от 18 апреля 2002 г. URL: <http://lex.justice.md/ru/331268/> (дата звернення: 06.12.17)

Слід звернути увагу, що кримінальне законодавство Бельгії, Італії, Франції, Швейцарії не передбачає норму про звільнення від кримінальної відповідальності за державну зраду.

Отже, проаналізувавши норми про звільнення від кримінальної відповідальності за державну зраду таких держав, як Федеративна Республіка Німеччини, Республіка Білорусь, Республіка Польща та Республіка Казахстан, дійшли висновку, що вони подібні із ч.2 ст.111 КК України, проте мають і певні відмінності. Зокрема, в Україні однією з підстав є не вчинення ніяких дій на виконання злочинного завдання іноземної держави, іноземної організації або їх представників, а в законодавстві Білорусі, Німеччини, Польщі, підставою є добровільне припинення вчинення злочину, проте із додатковими підставами. Зокрема, якщо до особи було здійснено примус, якщо довелось відвернути шкідливі наслідки тощо. До того ж, в Польщі, взагалі, окремо закріплені підстави звільнення за готування та замах на вчинення злочину.

Таким чином, хоча і не всі країни передбачають у кримінальному законодавстві можливість звільнення особи від кримінальної відповідальності за державну зраду, однак такий підхід поділяють низка держав. А, оскільки сьогодні державній безпеці будь-якої країни загрожує небезпека, таку тенденцію до регламентації та застосування інституту звільнення від кримінальної відповідальності можна оцінити позитивно.

ВИСНОВКИ

Проблема вчинення державної зради в Україні та звільнення від кримінальної відповідальності за її вчинення є гостро актуальними проблемами як для науки, так і для правозастосування.

Проведене дослідження звільнення від кримінальної відповідальності за державну зраду дозволяє зробити такі висновки:

1. Історія становлення заохочувальної норми про звільнення від кримінальної відповідальності за державну зраду в Україні бере початок ще з XVIII століття. Ще на етапі української автономії у складі Російської імперії вже існувала потреба в заохоченні на законодавчому рівні відмови особи від вчинення злочину проти своєї держави. З другої половини XVIII століття, а саме після поширення на територію України загальноросійського законодавства подібна заохочувальна норма не передбачена. Тільки на радянському етапі розвитку суспільства і держави у 60-ті роки XX ст. положення про звільнення особи за вчинення державної зради включено до законодавства. Саме в радянський період цій проблемі приділялась достатня увага, як з боку законодавця, так і з боку науковців. Норма змінювалась та вдосконалювалась.

2. Чинна редакція ч.2 ст.111 КК України фактично сприйняла позитивний досвід радянського законодавця. Проте, час не стоїть на місці, видозмінюються звичні нам речі, в тому числі і таке явище, як злочинність. Адже динаміка вчинення державної зради, починаючи з 2014 р., значно зросла. Це пояснюється наявними антиконституційними проявами в державі, що становлять загрозу демократичному розвитку України, її зовнішній та внутрішній безпеці, основам політичної системи. Ці жорсткі реалії дають підстави ставити питання про можливий перегляд заохочувальної норми ч.2 ст.111 КК України.

3. Вивчення судової практики застосування судами ч. 2 ст. 111 КК України, свідчить, що суддям бракує рекомендаційних матеріалів по її застосуванню. Вважаємо, що корисним буде проведення узагальнення з метою розробки вказівок по застосуванню цієї заохочувальної норми судами. Це

завдання по силам новоствореному Верховному Суду України. Очевидним є також необхідність активізації науково-дослідницьких пошуків в цій сфері.

4. Вивчення кримінального законодавства зарубіжних країн, дозволяє враховувати позитивний досвід, адже Україна вже декілька років системно реалізує стратегічний шлях до євроінтеграції. Так, необхідно обговорити зміну законодавчого підходу, а саме встановлення передумовою застосування ч. 2 ст. 111 КК України не готування до державної зради, а замах на злочин. По-перше, це вирішило б дискусії щодо конкуренції загальної (ст. 17 КК) та спеціальної (ч. 2 ст. 111 КК) норм. Адже, наприклад, польський законодавець визначив, що «не підлягає покаранню особа за готування до цього злочину, якщо має місце добровільна відмова від вчинення діяння». Запозичення такої редакції норми українським законодавством може стати предметом подальшого наукового обговорення та дискусії. По-друге, особа, яка розпочала злочинну діяльність могла б її припинити з гарантією звільнення від кримінальної відповідальності. І тим самим, не нашкодити національній безпеці держави або, взагалі, запобігти їй.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бантишев О.Ф, Шамара О.В. Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України (проблеми кваліфікації): моногр. Луганськ: ТОВ «Віртуальна реальність». 2014. 196 с.
2. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності: монографія. Київ: Атіка, 2004. 296 с.
3. Баулін Ю.В. Спеціальний вид звільнення громадянина України від кримінальної відповідальності за державну зраду. Проблеми пенітенціарної теорії і практики. 2004. № 9. С. 21-29.
4. Давид Р., Жоффе-Спинози К. Основные правовые системы современности; Пер. с фр. В А. Туманова. Москва: Международные отношения, 1998. 400 с.
5. Другого підозрюваного у держзradі звільнено від відповідальності на Закарпатті. 10 серпня 2017 р. URL: <http://www.unn.com.ua/uk/news/1681327-druho-ho-pidozriu-vano-ho-u-derzhzradi-zvilneno-vid-vidpovidalnosti-na-zakar-patti> (дата звернення: 02.12.2017).
6. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-вересень 2017: офіційний веб-сайт Генеральної прокуратури України URL: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113281&libid=100820 (дата звернення: 15.11.2017).
7. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2016: офіційний веб-сайт Генеральної прокуратури України. URL: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112661&libid=100820 (дата звернення: 15.11.2017).
8. Загинеї З. А. Спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із вчиненням державної зради: проблеми тлумачення та правозастосування. Вісник Національної академії прокуратури України. 2017. Вип.47. С. 62-69.
9. Кистяковский А.Ф. Права, по которым судится малороссийский народ. Киев: Унив. тип. (И.И. Завадского), 1879. 1063 с.
10. Кончук Н. С. Звільнення від кримінальної відповідальності за державну зраду. Право.ua. 2016. № 1. С. 107-111. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pravo_2016_1_21 (дата звернення: 03.12.2017)
11. Котляр Г.О. Деякі питання конкуренції норм про звільнення від кримінальної відповідальності при вчиненні службових злочинів у сфері господарської діяльності/ Проблеми запобігання службовим злочинам у сфері господарчої діяльності : матеріали наук.-практ. семінару (Харків, 9 лист. 2004 р.). Київ: Юрінком Інтер. 2005. С. 54-56.

12. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 4-те вид., перероб та доп. Харків: ТОВ «Одіссей». 2008. Розд. I Ос. част. 1208 с.
13. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. 3-тє вид., переробл. та допов. Київ: Юридична думка, 2004. Глава XV. 352 с.
14. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник / за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. Вид. 2-ге. переробл. та допов. Київ: Атіка, 2008. Глава 3. 712 с.
15. Леоненко І. В. Звільнення особи від кримінальної відповідальності на підставах, передбачених особливою частиною кримінального кодексу України. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2013. № 3. С. 209-216. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvknuvs_2013_3_29 (дата звернення: 22.11.2017).
16. Лефтер С. Піти наліво від країни: кого і як звинувачують у державній зраді в Україні. 9 грудня 2016 р. URL: <https://daily.rbc.ua/ukr/show/uyti-nalevo-strany-kogo-obvinyayut-gosudarstvennoy-1481276999.html> (дата звернення: 01.12.2017).
17. Луценко Ю.В. Підстави та умови звільнення від кримінальної відповідальності за державну зраду. Держава і право. 2012. Вип. 56. С. 429-434.
18. Навроцький В.О. Кримінальне право України. Особлива частина: курс лекцій. Київ: «Знання», КОО, 2000. 771 с.
19. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: у 2 т./ за ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. 3-тє вид., перероб. та доп. Київ: Алерта: КНТ: Центр учбової літератури, 2009. Т.1. Розд. I Ос. част. 964 с.
20. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: За станом законодавства і постанов Пленуму Верховного Суду України на 1 грудня 2001 р. / за ред. С.С. Яценка. Київ: А.С.К. 2002. Розд. I Ос. част. 936 с.
21. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 6-тє вид., переробл. та доповн. Київ: Юридична думка, 2009. Розд I Ос. част. 1236 с.
22. О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты СССР об уголовной ответственности и уголовном судопроизводстве: Указ Президиума Верховного Совета СССР от 11.01.1984 г. Ведомости Верховного Совета СССР. 1984. №3. Ст. 58.
23. О дополнении статьи 1 Закона об уголовной ответственности за государственные преступления: Указ Президиума Верховного Совета СССР от 13.01.1960 г. Ведомости Верховного Совета СССР. 1960. №3. Ст. 24.

24. Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 № 12.
URL:<http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/3adf2d0e52f68d76c2256c080037bac9/d4fc48f97b141d29c325711600475ac3?OpenDocument> (дата звернення: 21.11.2017).
25. Результати окремих напрямків роботи Служби безпеки України. 23 грудня 2016 р. URL: <https://www.ssu.gov.ua/ua/news/1/category/1/view/2474#.6QEjfBcW> (дата звернення: 15.11.2017)
26. СБУ викрила спробу вербування громадянина України спецслужбами РФ. 9 жовтня 2017 р.
URL: <https://ssu.gov.ua/ua/news/1/category/2/view/3991#.JEXgAbPd.dpbs> (дата звернення: 29.11.2017)
27. Тихий В.П. Добровільна відмова при незакінченому злочині. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. / Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2017. Т.17: Кримінальне право / редкол.: В.Я. Тацій (голова) [та ін.]. 1064 с.
28. У Чернігівській області СБУ затримала чоловіка, завербованого російськими спецслужбами. 17 серпня 2017 р. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/chernigovskoy-oblasti-sbu-zaderzhala-muzhchinu-1502971050.html> (дата звернення: 29.11.2017).
29. Уголовный кодекс Республики Беларусь от 2 июня 1999 г. URL: <http://www.pravo.by/main.aspx?guid=3871&p0=hk9900275&p2={NRPA}> (дата звернення: 05.12.17).
30. Уголовный кодекс Республики Молдова от 18 апреля 2002 г. URL: <http://lex.justice.md/ru/331268/> (дата звернення: 06.12.17).
31. Уголовный кодекс Республики Польша от 6 июля 1997 г. URL: <http://www.law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1246817> (дата звернення: 05.12.17).
32. Уголовный кодекс Российской Федерации от 13 июня 1996 г. URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/ (дата звернення: 05.12.17).
33. Уголовный Кодекс Федеративной Руспублики Германии от 13 ноября 1998 г. URL: <http://constitutions.ru/?p=5854&page=3> (дата звернення: 05.12.17).
34. Ухвала Зарічного районного суду м. Суми від 14.07.2016 р., судова справа: № 578/659/16-к URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/58933541> (дата звернення: 03.12.2017).

35. Ухвала Київського районного суду м. Харкова від 17.11.2015 р., судова справа №640/18793/15-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/53628217> (дата звернення: 03.12.2017).
36. Ухвала Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 28.07.2017 р., судова справа № 308/6910/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/67974059> (дата звернення: 03.12.2017)
37. Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: монографія. Київ: Юрисконсульт, 2006. 1048 с.
38. Хряпінський П.В. Заохочувальні норми у кримінальному законодавстві України: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 192 с.
39. Хряпінський П.В. Звільнення від відповідальності в кримінальному праві України. Збірник наукових праць Ірпінської фінансово-юридичної академії (економіка, право). 2013. №2. С. 141-148.
40. Хряпінський П.В. Особливості звільнення від відповідальності громадянина України за вчинення державної зради. Актуальні проблеми кримінально-правової охорони основ національної безпеки України: матеріали кругл. столу (Харків, 26 трав.2017 р.). Харків: Юрайт. 2017. С. 47-51.
41. Шевчук А.В, Дякур М.Д. Кримінальне право України (Особлива частина): навч. посіб. Чернівці: Чернів. нац. ун-т. 2013. 472 с.